

I. I. ORLIK: *Polityka zapadnych dierzaw w odnoszeniu wostocznojeuropejskich socjalistycznych gosudarstw (1965 - 1975)*. Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1979, 367 ss.

Książka I. I. Orlika pt. *Polityka mocarstw zachodnich wobec wschodnioeuropejskich państw socjalistycznych*, wydana pod auspicjami Instytutu Ekonomiki Światowego Systemu Socjalistycznego AN ZSRR, jest próbą monograficznego ujęcia „polityki wschodniej” Stanów Zjednoczonych, W. Brytanii, Francji i RFN w okresie od połowy lat sześćdziesiątych do połowy lat siedemdziesiątych.

Autor rozpoczyna swą pracę od omówienia fazy poprzedzającej analizowane stadium rozwoju polityki Zachodu wobec państw socjalistycznych Europy wschodniej. Stwierdza, że jednym z inicjatorów zmian ogólnej linii tej polityki był prezydent USA J. Kennedy, który postawę taką przyjął wysuwając wnioski z trzeźwej oceny sytuacji powstałej w świecie na początku lat sześćdziesiątych, a przede wszystkim z faktu wzrostu potencjału ekonomicznego i militarnego krajów socjalistycznych. Poszukując nowych koncepcji stosunków Stanów Zjednoczonych z tymi państwami, Kennedy ujął je w program „pokojoywej ofensywy”, który był również wyrazem dążeń części kręgów rządzących USA, aby punkt ciężkości „polityki wschodniej” przesunąć na odmiennie niż dotychczas elementy tej polityki. Ostateczne cele tej polityki pozostały niezmienione, zmianie uległy tylko metody i hasła, pod którymi ją miano realizować. Program Kennedy’ego był pełen sprzeczności, z jednej bowiem strony prezydent i jego otoczenie deklarowali swe dążenie do ustanowienia pokojowych więzi z państwami socjalistycznymi, z drugiej zaś strony realizowano przedsięwzięcia tkwiące w atmosferze „zimnej wojny”. Fakt ten Orlik tłumaczy „sprzecznością między pokojowym — jak to formułowano — charakterem tej polityki i jej ostatecznymi celami”. Tym niemniej „dokonano tu znaczącego kroku świadczącego o tendencji do rewizji zasad polityki amerykańskiej i określenia ogólnych wytycznych nowej polityki” opartej na odmiennych pryncypiach. Jak Kennedy w USA, tak prezydent de Gaulle we Francji wystąpił z koncepcją zmiany dotychczasowej polityki tego państwa wobec krajów socjalistycznych, co wpłynęło w określony sposób na politykę mocarstw zachodnich w stosunku do tego regionu świata. Prezydent L. Johnson podjął koncepcje polityczne Kennedy’ego i nadał im bardziej aktywne formy czyniąc je formalnie podstawą polityki wszystkich mocarstw zachodnich wobec państw socjalistycznych. W 1964 r. wystąpił on z odnowioną formułą polityki zagranicznej USA określając ją mianem programu „budowy mostów do Europy wschodniej”. Umocnienie tych wytycznych polityki amerykańskiej i działań politycznych innych mocarstw zachodnich wiąże autor omawianej książki z „uznaniem nieefektywności dotychczasowej polityki wobec państw socjalistycznych”, nadal jednak — jak stwierdza — cele podstawowe tego programu nie uległy zmianie. Przekształcenia formuły zmierzały do osłabienia pozycji państw wschodnioeuropejskich poprzez pokojowe uzyskanie wpływów na ich terenie, przez rozwój stosunków ekonomicznych, kulturalnych i naukowych z tymi krajami, a także poprzez ideologiczne na nie oddziaływanie. Orlik pisze, iż „polityka mostów nie była niczym innym jak nową, taktyczną koncepcją strategów zachodnich” oraz że „było to skomplikowane i pełne sprzeczności zjawisko w stosunkach międzynarodowych”, zwłaszcza wobec faktu, iż wśród jej zwolenników na Zachodzie zarysowały się dwie orientacje. Jedna z nich rozważała problem ustanowienia kontaktów z państwami socjalistycznymi jako płaszczyzny uzyskania wpływów i wywierania nacisku politycznego, druga zaś uznawała je za „nieuniknione” wobec wzrostu roli tych państw w świecie. I. I. Orlik podkreśla,

że „polityka mostów” stała się również „konfliktowym problemem dla kręgów rządzących Europą zachodnią zajmujących odrębne niż USA stanowisko w kwestii polityki wschodniej”, zwłaszcza wobec snutych przez nie planów integracyjnych. Ostatecznie na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych daje się zaznaczyć następujące rozłożenie akcentów w polityce mocarstw zachodnich wobec socjalistycznych państw Europy wschodniej:

W dziedzinie polityki nowe elementy działań Zachodu charakteryzują się dążeniem do dostosowania istniejącego w Europie wschodniej ustroju do zasad „demokracji zachodniej”, selektywnym stosunkiem do poszczególnych państw wschodnioeuropejskich, stawianiem na nacjonalizm społeczeństw tego regionu, poszukiwaniem możliwości włączenia państw Europy wschodniej do „Europy zjednoczonej”.

Nowe tendencje polityki mocarstw zachodnich widoczne są zwłaszcza w sferze ekonomii, gdzie obok dążenia do powiązania handlu z warunkami politycznymi, daje się zaznaczyć tendencja do uzależnienia państw socjalistycznych od Zachodu drogą udzielania długoterminowych kredytów, a także długoterminowych umów handlowych.

W dziedzinie militarnej — mimo że zrezygnowano oficjalnie z koncepcji „wyzwolenia” Europy wschodniej, umacniania potencjału i roli NATO uznaje się za ważny czynnik strategii Zachodu wobec państw socjalistycznych.

Zmienione formuły polityczne w sferze ideologii, to próby aktywizacji działań propagandowych, penetracji ideologicznej w Europie wschodniej za pomocą wymiany kulturalnej i naukowej, a także innych form oddziaływania.

Te tendencje polityki ogólnej mocarstw zachodnich wobec państw Europy wschodniej utrzymują się w zasadzie nadal i wokół nich przeprowadza autor książki swój główny wywód, dlatego też poświęcono tej kwestii nieco więcej uwagi w niniejszym omówieniu. Nowe tendencje polityki zagranicznej przejawiają się w rozmaity sposób w różnych państwach Zachodu, w zależności od sytuacji w nich panującej. W Stanach Zjednoczonych, w RFN, w W. Brytanii i innych państwach pojawiają się symptomy konfliktów związanych z polityką „wschodnią”, konfliktów związanych również z dwiema liniami działań: polityką kręgów wrogich pokojowemu współistnieniu oraz liberalną polityką kręgów mieszczańskich nastawionych na pokojową koegzystencję z krajami socjalistycznymi. Walka tych dwóch kierunków trwa nadal i będzie w najbliższym czasie określać politykę wschodnią mocarstw zachodnich — stwierdza Orlik.

Omawiana książka składa się z siedmiu rozdziałów, z których każdy zawiera analizę odrębnego kompleksu zagadnień. Rozdział I pt. *Europa wschodnia w stosunkach międzynarodowych w połowie lat sześćdziesiątych* posiada następujące podrozdziały: *Zasadnicze cechy rozwoju ekonomicznego i społecznego (państw Europy wschodniej — przyp. T. S. W.)*, *Umocnienie współpracy państw socjalistycznych*, *Wzrost aktywności zagranicznej*, *Walka o zachowanie pokoju*, *Inicjatywy w kwestii zagwarantowania bezpieczeństwa europejskiego*. Jest to więc studium poświęcone rzeczywistości socjalistycznych krajów Europy wschodniej, ich osiągnięciom społeczno-ekonomicznym, dokonaniom politycznym na tle polityki państw zachodnich wobec tego regionu Europy.

Rozdział II pt. *Doktryny i polityka mocarstw zachodnich* rozważa główne zagadnienia polityki zagranicznej Zachodu w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, przy czym kwestie te przedstawione zostały w następujących podrozdziałach: *Próby wprowadzenia wspólnej strategii*, *Kontynuacja amerykańskiej polityki mostów*, *Polityka wschodnia Bonn*, *Kursem de Gaulle'a*, *Anglia a Europa*

wschodnia. Z tych części omawianej książki ciekawym dla czytelnika zainteresowanego problemami RFN może być podrozdział dotyczący polityki wschodniej tego państwa w okresie kolejnych rządów bońskich od Erharda do Brandta, a zwłaszcza kwestii „układów wschodnich” RFN. Stwierdzić jednak można, iż autor nie wyszedł poza ogólne ustalenia dotyczące tych spraw, ten fragment książki nie wnosi więc wiele nowych elementów do interpretacji aktualnego charakteru „polityki wschodniej” RFN.

Kolejny rozdział pt. *Polityka ekonomiczna Zachodu* podzielony został na podrozdziały: *Fiasco kontroli strategicznej*, *Dynamika handlu* (państw zachodnich z krajami Europy wschodniej), *Nowe formy stosunków gospodarczych*, *RWPG a Wspólny Rynek*.

W rozdziale IV pt. *Militarne aspekty polityki Zachodu* znalazły się podrozdziały: *Koncepcja siły*, *Upolitycznienie NATO*, *Problemy odprężenia militarnego w Europie*.

Działania propagandowe Zachodu w krajach Europy wschodniej omówione zostały w rozdziale V pt. *Ideologia w służbie polityki* z podrozdziałami: *Metody oddziaływania ideologicznego*, *Wypaczanie istoty rozwoju państw socjalistycznych*, *Teoria konwergencji*, *Odprężenie a walka ideologiczna*.

Kolejne dwa rozdziały kończące książkę noszą tytuły: *Socjalizm a sprzeczności między państwami imperialistycznymi*, *Umocnianie międzynarodowej pozycji wschodnioeuropejskich państw socjalistycznych*.

W zamknięciu swej monografii I. I. Orlik przechodzi do konkluzji dotyczących aktualnego kształtu „polityki wschodniej” mocarstw zachodnich. Pisze on m. in., że bieżący rozwój strategii politycznej państw Zachodu — to proces uzależniony od wielu różnych elementów sytuacji międzynarodowej, przy czym wieloznaczny charakter ich polityki wobec krajów Europy wschodniej jest odbiciem konfliktowego podłoża ogólnej strategii politycznej mocarstw zachodnich, walki różnych tendencji tam występujących. Obecnie stwierdzić można — podkreśla autor omawianej książki — że o ile w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych odprężenie międzynarodowe w dużym stopniu oddziaływało na postępującą normalizację i polepszenie stosunków między państwami kapitalistycznymi a socjalistycznymi, co ogólnie uznaje się za tendencję pozytywną, o tyle od połowy tego dziesięciolecia sytuacja ulega coraz wyraźniejszej zmianie spowodowanej wzrostem roli i znaczenia na Zachodzie sił wrogich dalszemu rozwojowi odprężenia.

Początki działań nowej administracji amerykańskiej w 1977 r. cechują się znaczną aktywizacją polityki wobec państw Europy wschodniej. Jednak wraz z nawrotem ku niektórym elementom z okresu „zimnej wojny” kurs nowej administracji w stosunku do tych krajów dostosowany został do aktualnej sytuacji międzynarodowej, zasadą stało się wykorzystywanie specyfiki społecznoekonomicznej i politycznej poszczególnych państw socjalistycznych i stosowanie odpowiednio „subtelnych” metod realizacji tych założeń. Zróżnicowane traktowanie państw wschodnioeuropejskich stało się głównym elementem aktualnej „polityki wschodniej” Stanów Zjednoczonych.

Nastawienie rządu J. Cartera na ochłodzenie stosunków z ZSRR i innymi krajami socjalistycznymi nie zyskało pełnego poparcia zachodnioeuropejskich sojuszników USA, co w określony sposób komplikuje koordynację polityki mocarstw zachodnich wobec Europy wschodniej, utrudnia również stosunki między Stanami Zjednoczonymi a ich sojusznikami w Europie zachodniej. Jak to akcentują również politycy amerykańscy, działania administracji Cartera skierowane były na odrodzenie idei amerykańskiej supremacji w świecie, na „budowę nowego systemu

światowego”, które to zasady wprowadzono również do programu „polityki wschodniej” realizowanej obecnie, jest to więc jeszcze jedna odmiana tej polityki przy zachowaniu jej dawnych, ukazanych wyżej założeń i celów.

Książka I. I. Orlika zasługuje na uwagę czytelnika zainteresowanego sprawami „polityki wschodniej” państw zachodnich jako radziecka interpretacja tych skomplikowanych i wielostronnych problemów. Podkreślić należy również, że ważnym elementem wywodów autora jest ukazanie problematyki polityki Zachodu wobec państw socjalistycznych na tle procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego i aktywizacji politycznej tych właśnie krajów, co w określony sposób uwypukla prawdziwy charakter i intencje aktualnie realizowanego programu „polityki wschodniej” państw kapitalistycznych.

Tadeusz Seweryn Wróblewski

GEORGES CASTELLAN, ROLAND LENOIR: *France — République Démocratique Allemande. 30 ans de relations*. Paris 1978, 240 ss. [wyd. Presses Universitaires de France].

W 1978 r. jubileusz 20-lecia obchodziło działające we Francji stowarzyszenie pod nazwą „Francja — NRD”. Celem tego towarzystwa jest rozwijanie współpracy i przyjaznych stosunków pomiędzy obydwoma państwami. Organizacja ta ma szczególny charakter; powstała i rozwijała swą działalność w okresie, gdy Niemiecka Republika Demokratyczna była uznawana jako państwo wyłącznie przez 13 krajów socjalistycznych, zaś okres największej aktywności stowarzyszenia przypadła na lata najwyższego ożywienia stosunków francusko-zachodniemieckich za czasów prezydentury Ch. de Gaulle'a i kanclerstwa K. Adenauera. W skład stowarzyszenia wchodzi lub współpracuje z nim wiele osobistości z francuskiego świata polityki, nauki i kultury, jak były prezydent V. Oriol, A. Sanguinetti, A. Schweitzer, B. Russell, P. Joliot i inni.

Omawiana książka przedstawia w syntetyczny sposób działalność i dorobek stowarzyszenia „Francja—NRD”; jej autorami są dwaj wieloletni działacze i członkowie zarządu tej organizacji: G. Castellan i R. Lenoir.

Działalność stowarzyszenia autorzy podzielili na cztery etapy, odpowiadające etapom historii rozwoju stosunków pomiędzy Francją a NRD. Okres pierwszy, nazwany przez autorów „okresem tabu”, obejmował lata 1949-1958 — trudno było mówić wówczas o działalności stowarzyszenia, lecz jedynie o indywidualnych inicjatywach na rzecz uznania państwowości NRD. W okresie drugim (1959-1968) stowarzyszenie EFA (*Echanges Franco-Allemands*) charakteryzowały działania zmierzające do przełamania schematów myślenia społeczeństwa francuskiego w stosunku do Niemiec i ich powojennych losów. Trzeci okres wypełniły inicjatywy EFA zmierzające do oficjalnego uznania NRD przez Francję (1968-1973); wreszcie czwarty okres działalności towarzystwa najtrafniej ujmuje tytuł odpowiedniego rozdziału: *Od uznania do poznania*.

Pierwszy rozdział książki (*Okres tabu*) omawia genezę tzw. problemu niemieckiego oraz politykę niemiecką IV Republiki Francuskiej. Autorzy uznają, że intencją wielkich mocarstw było zachowanie jedności Niemiec, mimo że ich podział był w istocie nieunikniony jako następstwo politycznego podziału świata. Myślą przewodnią podziału była chęć uniknięcia w przyszłości zagrożenia ze strony Niemiec. Autorzy przedstawili również inicjatywy Francji, zmierzające do uzyskania